

Emilia Figura-Osełkowska

Rozporządzenie Komisarza Generalnego Ziemi Wschodnich nr /11984/191

Meritum 2, 271-276

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**ROZPORZĄDZENIE KOMISARZA GENERALNEGO
ZIEM WSCHODNICH
NR /11984/191/ O STOWARZYSZENIACH
I ZWIĄZKACH Z DNIA 25 IX 1919 ROKU**

Wstęp i przypisy Emilia Figura-Osełkowska

Rok 1919 był w historii Państwa Polskiego rokiem bardzo istotnym. W niedługi czas po zakończeniu I wojny światowej w Rzeczypospolitej ciągle jeszcze wrzały spory zarówno zewnętrzne – wojna polsko-ukraińska, jak i wewnętrzne – I powstanie śląskie. Jednak z upływem czasu sytuacja polityczna zaczęła się stabilizować, a rząd podejmował coraz więcej działań pokojowych, czego przykładem było ratyfikowanie we wrześniu przez Józefa Piłsudskiego Traktatu wersalskiego.

W tym czasie Jerzy Osmałowski, jako Komisarz Generalny Cywilny na północno-wschodnich terenach II Rzeczypospolitej, wydał wiele rozporządzeń, których celem była przede wszystkim organizacja władzy i regulacja wielu aspektów życia codziennego Polaków po zakończeniu I wojny światowej. Jednym z aktów wydanych przez niego w Warszawie, jest rozporządzenie nr/11984/191/ o stowarzyszeniach i związkach¹ z dnia 25 września 1919 roku. Pochodzi ono ze Zbioru Zespołów Szczątkowych Archiwum Akt Nowych w Warszawie, znajdujących się pod sygnaturą 327. Dokument ten dotyczy zarządzeń, które zostały wydane „na podstawie rozkazu Naczelnego Wodza”² – Józefa Piłsudskiego – „z dnia 12 maja 1919 roku o organizacji zarządu cywilnego na obszarach wschodnich zajętych przez wojska polskie”³.

Niniejszy akt jest bardzo ważny nie tylko ze względu na ukazanie sytuacji politycznej panującej w państwie polskim po I wojnie światowej, ale także ze względów społecznych i ustrojowych. To właśnie tego typu rozporządzenia bezpośrednio dotyczyły Polaków określając sposób ich życia w II RP, a także dając podwaliny do rozwoju administracji państwowej funkcjonującej do wybuchu II wojny światowej. Z aktów prawnych, które zachowały się do dnia dzisiejszego można odczytać, jakie problemy trapiły polską

¹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Zbiór Zespołów Szczątkowych, sygn. 327, Dz.Urz.Z.C.Z.W. z 1919 r. Nr.25. poz. 255 – Rozporządzenie Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich nr /11984/191/ o stowarzyszeniach i związkach, s. 1-4.

² Ibidem, s. 1.

³ Ibidem, s. 1.

ludność wracającą do codzienności po wojennych doświadczeniach, a także jakie rozwiązania tych problemów proponowały ówczesne władze.

Maszynopis ten nie zawiera żadnych ręcznych dopisków, dotyczących treści. Trzydzieści jeden artykułów zawartych w rozporządzeniu reguluje wszelkie kwestie odnośnie powoływania, działania oraz odwoływania związków i stowarzyszeń. Pomimo, że kolejność artykułów, a nawet treść niektórych z nich, wydaje się niezbyt przejrzysta tzn. nie ma wydzielonych działów dotyczących np. zakładania, działalności, czy też zamykania stowarzyszeń i związków, które ułatwiłyby zainteresowanym szybkie odnalezienie odpowiednich informacji, pozostawiono oryginalny układ tekstu i jego pisownię, aby podkreślić styl charakterystyczny dla tego okresu.

Rozporządzenie Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich nr /11984/191/ o stowarzyszeniach i związkach / Dz.Urz.Z.C.Z.W.Nr.25.poz.255/

Na podstawie rozkazu Naczelnego Wodza z dnia 12 maja r. 1919 o organizacji zarządu cywilnego na obszarach wschodnich, zajętych przez wojska polskie, postanawiam co następuje:

Art. 1. Stowarzyszeniem jest zrzeszenie kilku osób, które mając na względzie osiągnięcie dla siebie zysków z prowadzenia jakiegokolwiek przedsiębiorstwa, obrały jakiś cel określony za przedmiot wspólnej działalności, związkiem zaś jest połączenie dwóch lub kilku takich stowarzyszeń, chociażby za pośrednictwem osób upoważnionych.

Art. 2. Stowarzyszenia i związki można zakładać na obszarze, podległym Zarządowi Cywilnemu Ziem Wschodnich, jedynie z zachowaniem przepisów wyłuszczonych w artykułach następujących.

Art. 3. Stowarzyszenia pojedyncze, stowarzyszenia zakładające oddziały, jak również związki stowarzyszeń powinny mieć swój statut odpowiadający przepisom zawartym w art. 5-7 i 11-30.

Komisarz Generalny ma prawo w każdym czasie, według swego uznania zamykać stowarzyszenia, ich oddziały oraz związki, jeżeli działalność tych stowarzyszeń lub związków uzna za grożącą spokojowi i bezpieczeństwu publicznemu.

Art. 4. Mocy przepisów niniejszych nie podlegają:

1. związki i stowarzyszenia mające zadania religijne i
2. stowarzyszenia zakładane za pozwoleniem zwierzchności naukowej przez młodzież, kształcąca się w zakładach naukowych, w swem gronie.

Art. 5. Nie wolno zakładać stowarzyszeń:

1. zmierzających do celów przeciwnych moralności publicznej, zabronionych przez ustawy karne albo grożących spokojowi i bezpieczeństwu publicznemu i
2. podlegających zarządowi instytucji lub osób przebywających zagranicą, względnie poza linią frontu wojennego, o ile stowarzyszenia te mają jakieś zadania polityczne.

Art. 6. Niepełnoletni, a także uczniowie niższych i średnich zakładów naukowych nie mogą ani zakładać stowarzyszeń, ani do nich należeć. Uczniowie wyższych zakładów naukowych mogą być dopuszczeni do udziału w takich stowarzyszeniach tylko na zasadach specjalnie wyszczególnionych w ustawach odpowiednich zakładów naukowych.

Art. 7. Osoby pełniące służbę w wojsku lub w marynarce wojennej, podlegają co do zakładania stowarzyszeń i udziału w nich przepisom wyłuszczone w ustawach wojskowych.

Art. 8. Osoby, będące w służbie w instytucjach rządowych, samorządowych lub na kolejach rządowych i prywatnych, mogą zakładać w swem gronie stowarzyszenia dla celów dobroczynnych lub dla zadośćuczynienia swoim potrzebom duchowym i materialnym, nie inaczej wszakże, jak na zasadzie statutu zaopatrzonego opinją ich władzy przełożonej, względnie szefa odnośnej sekcji, a zatwierdzonego przez Komisarza Generalnego.

Art. 9. Wymienione w art. 8-ym niniejszych przepisów stowarzyszenia nie powinny w działalności swojej zmierzać do celów politycznych lub niezgodnych z wymaganiami służby.

Art. 10. Komisarz Generalny może zamknąć wymienione w art. 8-ym niniejszych przepisów stowarzyszenia, jeżeli uzna, że działalność ich przekroczyła ramy zatwierdzonego dla nich statutu. Przełożeni, względnie szefowie sekcji /art. 8/ mają prawo w takich przypadkach zawieszać własną władzą działanie stowarzyszenia do czasu rozstrzygnięcia sprawy przez Komisarza Generalnego.

W tym samym trybie dokonywa się zakładanie oraz zamknięcie stowarzyszeń, do których wchodziły urzędnicy różnych dykasterii z tem, że uprawnienia, jakie przysługują władzy przełożonej stowarzyszonych posiadają szefowie odpowiednich sekcji.

Art. 11. Osoby, pragnące założyć stowarzyszenie, winny złożyć o tem zawiadomienie na piśmie do naczelnika okręgu, za pośrednictwem miejscowego urzędu powiatowego. Jeżeli w przeciągu 3-ch tygodni od złożenia w urzędzie zawiadomienia nie będzie zakomunikowana osobom, które je złożyły, decyzja odmowna naczelnika okręgu, to stowarzyszenie może rozpocząć swe czynności.

Art. 12. Zalegalizowane stowarzyszenia winny być wciągnięte do rejestru stowarzyszeń, działających w urzędzie okręgowym. Stowarzyszenia dzia-

łające w obrębie kilku okręgów wciągnięte być winny do rejestru każdego z tych okręgów, a zalegalizowanie ich zastrzeżone jest do decyzji Komisarza Generalnego.

Wzór rejestru ustala jednocześnie wydane zarządzenie.

Art. 13. W zawiadomieniu /art.11/ należy wymienić:

1. cel stowarzyszenia,
2. imiona, nazwiska i miejsce zamieszkania założycieli,
3. teren działalności,
4. sposób wyboru osoby zarządzającej stowarzyszeniem, a jeśli ma być wybrany zarząd, to sposób jego wyboru i uzupełnienia, a także miejsce gdzie ma się znajdować zarząd albo osoba zarządzająca i
5. sposób wstępowania i występowania członków.

Art. 14. O zamierzonej zmianie wymienionych w punktach 1, 3, 4 i 5 poprzedniego /13/ artykułu warunków działalności stowarzyszenia należy składać zawiadomienie w drodze wskazanej w art. 12-tym niniejszych przepisów.

Art. 15. Prawo nabywania i sprzedawania nieruchomości, gromadzenia kapitałów, zawierania umów, przyjmowania zobowiązań, jak również dochodzenia i odpowiadania przed sądem przysługuje tylko tym stowarzyszeniom, które zostały wciągnięte do rejestru w drodze przepisanej na podstawie własnego statutu.

Art. 16. W statucie /art.15/ mają być wymienione:

1. nazwa stowarzyszenia, jego cel, teren i sposoby działalności,
2. imiona, nazwiska i miejsca zamieszkania założycieli,
3. sposób wstępowania i występowania członków,
4. wysokość składek członkowskich i sposób ich wpłacania,
5. skład zarządu, sposób jego wyboru i uzupełnienia, zakres jego kompetencji, a także miejsce, gdzie ma przebywać,
6. czas i sposób zwoływania zgromadzenia walnego członków i zakres jego kompetencji,
7. sposób prowadzenia rachunkowości i sposób zmiany statutu.

Art. 17. Zawiadomienie o zamiarze założenia stowarzyszenia, podlegającego wciągnięciu do rejestru /art.11 i 15/ składają założyciele w urzędzie powiatowym wraz z poświadczeniem rejentalnem swej zdolności prawnej i autentyczności podpisów i załączając dwa poświadczone przez siebie egzemplarze statutu oraz pieniądze niezbędne na wydrukowanie ogłoszeń o powstaniu stowarzyszenia.

Art. 18. projekt statutu stowarzyszenia, podlegającego wciągnięciu do rejestru powinien być złożony do urzędu powiatowego, który przedkłada go urzędowi okręgowemu. Urząd Okręgowy rozpatrzy statut w ciągu trzech tygodni od daty złożenia do urzędu powiatowego zawiadomienia wraz z załączonym projektem statutu /art. 17/. Naczelnik okręgu zezwala na wcią-

gnięcie do rejestru lub odmawia. W pierwszym wypadku zarejestrowanie następuje przez wciągnięcie stowarzyszenia do rejestru, prowadzonego przez Urząd okręgowy. Stowarzyszenie może korzystać z praw wyszczególnionych w jego statucie dopiero od czasu wciągnięcia do rejestru.

Art. 19. Po wciągnięciu stowarzyszenia do rejestru będzie zrobiona na obydwu przedstawionych przez założycieli egzemplarzach statutu odpowiednia wzmianka, podpisana przez naczelnika okręgu i jeden egzemplarz statutu będzie założycielom zwrócony.

Art. 20. Po wciągnięciu stowarzyszenia do rejestru urząd okręgowy podaje do wiadomości publicznej przez ogłoszenie w Dzienniku Urzędowym Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich.

Art. 21. W razie zamierzonej zmiany sposobu uzupełniania składu zarządu stowarzyszenia wciągniętego do rejestru, ma być złożone o tem zawiadomienie w drodze wskazanej w art. 11 niniejszych przepisów. Wszelka inna zmiana przepisów statutu wymaga nowego wciągnięcia do rejestru.

Art. 22. Stowarzyszenia wskazane w art. 15-tym niniejszego rozporządzenia mają prawo za zachowaniem obowiązujących w tym względzie przepisów prawnych, zgodnie z zadaniami stowarzyszenia, otwierać osobne instytucje, przedsiębiorstwa, urządzać odczyty, przedstawienia, koncerty, kiermasze, zbieranie ofiar i t. p.

Art. 23. Jeżeli w statucie stowarzyszenia nie wskazano, jak ma być użyty jego majątek w razie zamknięcia, to po zamknięciu stowarzyszenia i uregulowaniu jego zobowiązań, pozostały majątek przechodzi do rozporządzenia rządu dla użytkowania go na cele najbliższe zadaniom stowarzyszenia. Jeżeli majątek stowarzyszenia służy osobistej wygodzie i pożytkowi członków, zgromadzenie walne zaś nie ofiarowało go na żaden cel dobroczynny, to pozostały po zamknięciu stowarzyszenia majątek podzielony być winien na równe części pomiędzy członków należących do stowarzyszenia w chwili jego zamknięcia.

Art. 24. Zgromadzenia publiczne urządzone przez stowarzyszenia, podlegają przepisom obowiązującym o zgromadzeniach.

Art. 25. Osoby zarządzające albo zarząd winny natychmiast zawiadomić miejscowy urząd powiatowy o każdej zmianie w składzie osób zarządzających lub w zarządzie stowarzyszenia o otwarciu lub zamknięciu oddziałów i zamknięciu samego stowarzyszenia.

Art. 26. O zamknięciu stowarzyszenia, które w działalności swojej wykroczy przeciwko niniejszym przepisom, miejscowy urząd powiatowy stawia za pośrednictwem naczelnika okręgu wnioski rozstrzygany przez Komisarjat Generalny.

Art. 27. Jeżeli się okaże, że działalność stowarzyszenia odstępuje lub uchyla się od obowiązujących je stosownie do statutu lub zawiadomienia założycie-

li warunków /art.9, 13 i 18/ miejscowy urząd powiatowy przed wniesieniem sprawy do naczelnika okręgu o zamknięcie stowarzyszenia, ma prawo zaproponować temuż stowarzyszeniu, aby w ciągu wyznaczonego przez urząd czasu usunęło uchybienia, których się dopuściło.

Art. 28. Jeżeli działalność stowarzyszenia zagraża moralności lub bezpieczeństwu, miejscowy urząd powiatowy ma prawo własną władzą zawiesić działalność stowarzyszenia, przedkładając jednocześnie wniosek o zamknięcie, art. 26 przewidziany.

Art. 29. Od decyzji naczelnika okręgu, którą tenże odmówił zalegalizowania lub zawiesił jego czynności służy stronom interesowanym prawo odwołania do Komisarza Generalnego w ciągu 14 dni od dnia doręczenia decyzji z tem, że rekurs wniesiony przeciw zawieszeniu czynności stowarzyszenia nie ma mocy wstrzymującej.

Art. 30. Urzędy okręgowe i powiatowe mają prawo przeprowadzania rewizji działalności, ksiąg i rachunków stowarzyszenia, sporządzając w każdym wypadku odpowiednie protokoły.

Art. 31. Przepisom niniejszym podlegają również stowarzyszenia spożywczo-współdzielcze /kooperatywy żywnościowe/.

Warszawa, dnia 25 września 1919 r.

Komisarz Generalny
/-/ Osmołowski